

которых сохранились воспоминания об общем прошлом в рамках империи Габсбургов.

Ключевые слова: Вишеградская четверка, габсбургский миф, центральноевропейская идея, интеграционные процессы, региональная идентичность

ЛИТЕРАТУРА

Ведерников М.В. Исторические предпосылки вишеградского политического стиля // Современная Европа. - 2017. №7. С.78-87.

Гопта И. Роль Вишеградской группы во внешней политике Словакии на современном этапе // Отношения стран Вишеградской четверки и России в новых европейских реальностях. М.: Институт Европы РАН, 2018. С.51-62.

Крастев И. После Европы // пер. с английского А. Никитиной. М.: Издательской дом ДЕЛО, 2018.

Крючков И.В., Крючкова Н.Д., Рокина Г.В. Габсбургский миф в исторической памяти Вишеградской Европы и ее соседей // Диалог со временем. №75. 2021. С.174-186.

Ларионова Н.И., Рокина Г.В. Образ России в странах Европейского союза: пример стран Вишеградской группы // Гуманитарные чтения «Севастопольская гавань»: Материалы IV международной научно-практической конференции. Севастополь, 20-21 сентября 2019 года / под ред. Е.В. Барминой. Севастополь: СевГУ, 2019. С.330-335.

Миллер А. Историческая политика в Восточной Европе в начале XXI века // Историческая политика в XXI веке. М., 2012.

Центральная Европа: Политический портрет на фоне 100-летия / под редакцией Л.Н. Шишелиной, М.В. Ведерникова. М.: Институт Европы РАН, 2018.

Шишелина Л.Н. Возрождение Центральной Европы // Вишеградская Европа: Центральноевропейский журнал. 2019. №1-2. URL: <http://visegradeuropa.ru/wp-content/uploads/2019/10/2-Shishelina.pdf>

УДК 930.85+94]:32

Татјана А. Мишћенко*

Новозибков, Русија

„ПОЛИТИКА ПАМЋЕЊА“ И ЈАВНЕ ИНИЦИЈАТИВЕ ЗА ОЧУВАЊЕ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Сажетак

Уз разумевање политике памћења као делатности усмерене инструментима државе и политичког утицаја конструисања слика прошлости, аутор скреће пажњу на културне иницијативе које долазе из активног дела савременог руског друштва. Последњих година њихов формат је у великој мери постао дигиталан, због пандемије и нарушавања директних друштвених контаката. То су виртуелне изложбе, промоције на друштвеним мрежама, креирање интерфејса на матерњем језику, снимање и постављање видео садржаја.

Кључне речи: политика сећања, друштво, активисти, културно наслеђе, дигитални простор

* Доктор историјских наука, доцент, ФГБОУ ВО Брјанског државног универзитета назван по академику И.Г. Петровском, огранак Белоруског државног универзитета у Новозибкову.

Одговоран и пажљив однос према својој прошлости – кључ је друштвеног склада. Идеје о прошлости у великој мери одређују садржај вредносних оријентација и граница идентитета различитих група, разјашњавају културни и политички контекст, могућности међусобног утицаја. Концепт „политике памћења” као праксе друштвене конструкције политичког идентитета помаже да се опише овај процес.

Теза о постојању „политике памћења” изречена је у делима постмодерних филозофа крајем 20. века. (Р. Барт, Ј. Кристева. Ј. Дерида, М. Фуко). Постмодернисти су поставили тезу о изградњи од стране власти неопходних идеја о прошлости и идентитету друштвене групе.¹

Али поставља се питање: колико се меморија може контролисати ако има сложену структуру простора, пракси, друштвених облика од појединца до колектива. Колективну меморију је тешко поправити, објективно описати, а очигледно је немогуће конструисати и оставити непромењену.

Године 2009. Д. Олик у чланку „Између хаоса и различитости: да ли је истраживање памћења поље?”² формулисао је истраживачки упит о памћењу на следећи начин: „не постоји сагласност о томе шта је оно (под претпоставком да уопште постоји) или како га измерити. Питање је какав је он као смислени појам, на шта развија истраживачку осетљивост и какву”³ Памћење није статичан објекат, већ процес који се непрестано мења, па истраживач треба да обрати пажњу на форме које Д. Олик назива „фигурацијама сећања“, тј. „променљиви однос између прошлости и садашњости, у коме се слике, контексти, традиције и интереси преплићу, иако не увек хармонично”.⁴

1 Савельева И. М., Полетаев А. В. Античность: формирование значений // Савельева И. М., Полетаев А. В. Знание о прошлом: теория и история: в 2-х т. СПб.: Наука, 2003. Т. 1. Конструирование прошлого. С. 16-34. Текст : непосредственный. Ц.16-34

2 Olick J. Between chaos and diversity: Is social memory studies a field? // International journal of politics, culture and society. – N.Y., 2009. Vol. 22, N 2. Текст : непосредственный.

3 Олик Дж. Фигурации памяти: процессо-реляционная методология, иллюстрируемая на примере Германии / пер. с англ. Д. Хлевнюк // Социологическое обозрение. 2012. Т. 11. № 1. Текст : непосредственный. стр. 40-74. П.41.

4 Исто, Ц.46

У савременој Русији, концепт „политике памћења“ разматра велики број аутора, међу којима су Алексеј Милер, Олга Малинова, Дмитриј Ефременко⁵ и Генедиј Бордјугов.⁶

Са становишта Алексеја Милера, политизација историје је вечна и, углавном, неизбежна појава.⁷ Политика памћења – друштвене праксе и норме које управљају колективним памћењем – су исто тако неизбежне, а такође постоје од давнина.⁸ Заузврат, историјска политика се чини као нов, специфичан феномен, чије постојање је могуће у демократским или квазидемократским друштвима која дозвољавају, макар формално, плурализам мишљења и тумачења. Он га дефинише као „скуп пракси којима одређене политичке снаге настоје да утврде одређене интерпретације историјских догађаја као доминантне“.⁹ Препознајући историјску политику као посебан случај политике сећања, Милер предлаже да се први концепт употреби као „истраживачки термин за регионалне специфичности политизације историје у Источној Европи“ на почетку 21. века.¹⁰

Заиста, 1980-их у Немачкој се појавио термин „историјска политика“, којим су се користили почетком 2000-их пољски историчари. „Историјска политика“ почела је да означава нагло интензивирање употребе историје у политичке сврхе, до чега је дошло почетком 21. века у источној Европи.¹¹ Пољски социолог Лех Нијаковски заправо идентификује појмове и заговара употребу концепта „политике памћења“ уместо

5 Миллер А. Малинова О. Ефременко Д. Политика памяти и историческая наука / Миллер А. Малинова О. Ефременко Д. // Российская история. - № 5. - 2018. - Текст : непосредственный.

6 Бордјугов Г.А. «Войны памяти» на постсоветском пространстве / Предисловие Алана Касаева. – М.: АИРО-XXI, 2011. – 256 с.Текст : непосредственный.

7 Поцелуев С. П. Символическая политика: констелляция понятий для подхода к проблеме / Поцелуев С. П. // Политические исследования.- 1999. - №.5. - С.62-75. - Текст : непосредственный.

8 Исто

9 Исто

10 Миллер А. и др. Историческая политика в России: новый поворот? / Миллер А. И. // Историческая политика в XXI веке. - М., - 2012. - Текст : непосредственный.

11 Исто

„историјске политике“, дефинишући прву као „свако намерно и формално легитимно деловање политичара и званичника које има за циљ јачање, уклањање или превазилажење појединачних фрагмената јавног памћења“.¹² За вођење историјске политике почела су да се користе посебна средства: стварање посебних музеја, финансирање пројеката везаних за политичке налоге, појављивање акција сећања, комеморативни дани. Најполитизованије је памћење ратова и с њима повезана „преправљања” мапе Европе, потврђујући посебан режим приступа архивама који карактерише дела једног или другог политичког режима. И Русију карактерише жеља државе да међу својим грађанима, посебно младима и школарцима, формира „тачне слике прошлости“. Најзапаженији су напори државе да формира колективно памћење догађаја из Великог отаџбинског рата, што показују и донети, на савезном и регионалном нивоу, нормативно-правни акти:

1. Федерални: Савезни закон “О данима војне славе (победнички дани) Русије”¹³, Савезни закон бр. 80-ФЗ “О увековечењу победе совјетског народа у Великом отаџбинском рату 1941-1945”¹⁴, Указ председника Руске Федерације бр. 727 „О мерама државне подршке јавним удружењима која раде на војно-патриотском образовању омладине“¹⁵, Указ председника Руске Федерације бр. 549 од 15. маја 2009. „Комисији за сузбијање фалсификовања историје под председником Руске Федерације”¹⁶, Државни програм „Патриотско васпитање грађана Руске

12 Цит. према: Траба Р. Польские споры об истории XXI в. // Pro et Contra. 2009. 46 (3–4). Май – август. Текст : непосредственный.

13 Российская Федерация. Федеральный закон N 32-ФЗ «О днях воинской славы (победных днях) России»// <https://legalacts.ru/doc/federalnyi-zakon-ot-13031995-n-32-fz-o/>- Текст : электронный.

14 Российская Федерация. Федеральный закон г. № 80-ФЗ «Об увековечении Победы советского народа в Великой Отечественной Войне 1941-1945 годов»// <https://base.garant.ru/1518946/>- Текст : электронный.

15 Указ Президента Российской Федерации № 727 «О мерах государственной поддержки общественных объединений, ведущих работу по военно-патриотическому воспитанию молодежи»// <https://base.garant.ru/106683/>Текст : электронный.

16 Российская Федерация. Указ Президента РФ №549 от 15.05.2009 г. «Комиссии по противодействию фальсификациям истории при Президенте РФ»// ИБ: Консультант+. - Текст : электронный.

Федерације за 2016-2020”¹⁷, Уредба Владе Руске Федерације бр. 2403-р „О усвајању Основа државне омладинске политике Руске Федерације за период до 2025. године“.¹⁸

2. Регионални: Закон Брјанске области „О објектима културног наслеђа (споменици историје и културе) у Брјанској области“¹⁹, Закон Брјанске области „О поступку спровођења изналажења овековечења сећања на оне који су погинули бранећи Отаџбину на територији Брјанске области“.²⁰

Заиста, после заборава 90-их година, музеји и друштва са војно-патриотском тематиком постају активнији; одобрени су комеморативни дани Русије, направљен је календар војних победа, на снази је програм Војноисторијског друштва – стварање војних поља Русије на бази музеја: Бородино, Куликовско, Прохоровско.

Ипак, обраћамо пажњу на тенденцију утицаја на политику сећања, која произилази из културних захтева друштва: трагања за идентитетом, ослањања на традиције и, често, њихове конструкције. Вреди цитирати француског филозофа П. Рикера: „сећање је привремена компонента идентитета, заједно са проценом садашњости и планирањем будућности“.²¹

Према В. А. Ачкасову, истраживачу политике сећања, традиција није случајно присутна у овом друштву, она се увек

17 Российская Федерация. Государственная программа «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2016-2020 годы» // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_192149/8934f282d7a8444f6d660f819f372f9c3a11e247/- Текст : электронный.

18 Российская Федерация. Распоряжение Правительства РФ от 29.11.2014 N 2403-р «Об утверждении Основ государственной молодежной политики Российской Федерации на период до 2025 года»// http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_171835/5416a7ecef3afe3ff052deb74264bbf282e889ef/- Текст : электронный.

19 Российская Федерация. Закон Брянской области «Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры) в Брянской области»// <https://base.garant.ru/24490690/>.- Текст : электронный.

20 Российская Федерация. Закон Брянской области «О порядке проведения поисковой работы по увековечению памяти погибших при защите Отечества на территории Брянской области»// <https://base.garant.ru/24305522/>- Текст : электронный.

21 Рикёр П. Память, история, забвение / пер. с фр. М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. 728 с. Текст : непосредственный. С.119.

намерно бира. На основу концепта Е. Хобсбаума, В. А. Ачкасов наглашава да се традиције не само бирају, већ и измишљају. Традиција се односи на процес преиспитивања и конструисања прошлости, такозване „имагинарне прошлости“, која је важан извор легитимизације моћи.²²

Способност традиције да спасе људе у кризним ситуацијама за друштво потврђују подаци усмених историја које су прикупили антрополози. Дакле, говорећи о животу деце на територији Стаљинграда током битке 1942-1943, многи испитаници су приметили: „... Друштвене и породичне традиције су помогле деци да преживе. Заштићенија су била деца која су имала породице, рођаке; међусобна помоћ комшија, пријатеља и случајних људи, укључујући и војску, одиграла је велику улогу“²³

Последњих неколико година свет је урођен у глобалну кризу изазвану пандемија. Негативни утицаји на друштво имају не само економски или политички израз, већ и социопсихолошке и културне последице. Друштвена изолација током периода изолације, немогућност кретања по својој земљи и свету, санитарне рестриктивне мере узнемиравају људе, стварају неизвесност у погледу будућности и изазивају кризу идентитета. Својеврстан начин преживљавања и превазилажења духовне кризе су различите јавне иницијативе везане за очување сећања и културе, традиције, свакодневних ствари из прошлости.

Вреди рећи да су се већ у првој деценији новог века појавили културни пројекти повезани са изложбама ствари из недавне совјетске прошлости. Оваква визуелизација објеката протеклих деценија дала им је историјски карактер, а посетиоцима и учесницима пружила могућност да представе

22 Ачкасов В. А. Роль политических и интеллектуальных элит посткоммунистических государств в производстве «политики памяти» // Символическая политика: сб. науч. тр. М.: ИНИОН РАН, 2012. Вып. 1. Конструирование представлений о прошлом как властный ресурс / отв. ред. О. Ю. Малинова. Текст : непосредственный.

23 Бондаренко Л.А. Травмирующее воздействие войны и адаптации детей Сталинграда/ XII Конгресс антропологов и этнологов России: сб. материалов. Ижевск, 3–6 июля 2017 г. / Отв. ред.: А.Е. Загребин, М.Ю. Мартынова. – Москва; Ижевск: ИЭА РАН, УИИЯЛ УрО РАН, 2017. –Текст : непосредственный. С.93.

историјску ретроспективу прошлости у коју су били укључени. Тако је 2011. године Државна Третјаковска галерија на Кримском валу организовала изложбу под називом “Веселе слике” - први руски стрип. На њој су представљени први бројеви часописа, скице цртежа, као и бројне фотографије из редакције. Изложба је била посвећена 55. годишњици часописа.²⁴ Посетитељка изложбе је оставила следећу рецензију: „Овако или онако, све ово ствара једну целовиту слику, и темељно вас ураћа у атмосферу. Атмосферу детињства без облака, када се најновији број `Веселих слика` сигурно нашао у вашем поштанском сандучету. Можда не увек на време, али се сигурно нашао. А са њим и посебан свет бајке са омиљеним ликовима: Оловком и Дуном, Самоделкином и Палчицом, Пинокиом и Чиполином. И за многе ће, наравно, бити лепо да имају времена да се сете овога“.

Многе изложбе посвећене совјетској прошлости претвориле су се у платформу за размену мишљења, успомена и привукле колекционаре и блогере. Одрасли чије је детињство било совјетских 1970-их воде блокове о совјетским играчкама, где објављују слике и описе својстава играчке, карактеристике произвођача. Сакупљаје се колекције совјетских играчака, источнонемачких, чехословачких, које су се појављивале у продаји у СССР-у. Колекције се излажу на приватним импровизованим и музејским изложбама, добијају повратне информације од посетилаца који се сигурно сећају сопствених играчака из совјетског детињства.²⁵

У објави изложбе „С ким се дружила лутка Лена од полиетилена?“ Музеј играчака Санкт Петербурга (21.03.2014 -11.05.2014) је забележио: „Почетак свемирског доба у СССР-у поклопио се са почетком ере полиетилена. Прве пластичне играчке дате су свемирским посадама као још један знак технолошког продора ка комунизму. У ово време „одмрзавања“, у фабрике играчака и хемијске фабрике дошла је млада генерација талентованих уметника, који су дефинисали нову

24 <https://www.afisha.ru/exhibition/63868/?reviewId=353957>Текст : электронный.

25 Видети: 25, 10, 11

слику играчке - лаконску, декоративну, смешну, обдарена светлим карактером“.²⁶

Ова заједничка конструкција заједничке совјетске прошлости, разумљива кроз познате и вољене ствари, може се приписати и друштвеној активности у формирању „политике сећања“. Током изолације 2020. године нагло је порасла јавна активност на друштвеним мрежама, где су људи такође настојали да изразе своју везу са прошлошћу, интерес су изазвали пројекти, који су демонстрирали традиционални начин живота прошлих векова. Тако су на Јутјуб почели да се постављају видео снимци Телевизијске и радио-дифузне компаније Брјанска губернија о традиционалној женској одећи Брјанске области на прелазу из 19. у 20. век. Пројекат „Традиционална празнична одећа Брјанске области“ је фокусиран на приказивање облачења женске ношње, именовање њених елемената и демонстрацију предмета из домаћег свакодневног живота. Као пример музејским ентузијастима и колекционарима народне ношње послужили су и други слични пројекти: украјински етно-пројекат „Спадок“, пројекат „Красно-Кросно“ – видео циклус о наслеђу истински народне ношње 19. века. из колекције Сергеја Глебушкина. Сви ови пројекти су добили велику публику, било је спорова о аутентичности, питања о детаљима ношње, што већ сада извлачи тему традиције изван оквира стручних расправа и претвара је у поље за формирање памћења од стране друштва.

Треба напоменути и заједницу „Посетите музеј“ на друштвеној мрежи „ВКонтакте“, где се појавио одељак „Породичне реликвије“. Рубрика објављује приче о антиквитетима из збирки чланова групе. Тако је Олга Остапчук поделила своју причу о породичном порцелану: Фигурице Одарке и Караса, Кијевска фабрика порцелана, вајар Шћербина В.И. Ликови опере С. Гулак-Артемовског “Козак иза Дунава”. Моји мама и тата су имали дивне гласове, одлично су певали народне песме, учествовали у аматерским ликовним активностима нашег села. Са хором су обишли Совјетски Савез, а сећам се

26 Мищенко Т.А. Вгрушки из ГДР в ассортименте советских товаров 1970-х годов (по воспоминаниям коллекционеров и блогеров)// Лабиринт №6,2014 с.35-42. Текст : непосредственный.

како су двогласно певали арије Одарке и Караса (види мужа да је негде лутао и сад је дошао кући пијан).

Фигурице су се појавиле у нашој породици крајем 60-их, сећам их се целог детињства - биле су ми веома привлачне због најфинијег сликања и скрупулозне тачности рељефних детаља од порцелана.

Слика 1. Фигурице касних 1960-их.

Тиме породично наслеђе постаје видљиво, вредно, учествује у изградњи традиције сећања на заједничку прошлост.

Многе културне иницијативе за очување историјски важног предмета из прошлости потичу од пословних или интелектуалних активиста. Често њихови напори немају директну везу са породичном историјом или националним идентитетом, али се чини да су важни за заједницу. Посебно се истиче северозападни регион Русије, одакле долазе вести о оваквим иницијативама друштвених медија: „Anna’s Secret Garden. Преживан вегански кафић налази се у простору `Севкабелъ Порта`. Простор са високим плафонима уређен је у скандинавском духу: велики прозори, обиље живог биља, рам са фигуралним повезом из рушевина поште из средине прошлог века у Комарову и дизајнерски намештај.²⁷

27 https://vk.com/wall-25792_185725?hash=316a5ac50e958ae4a5Текст : электронный.

Слика 2. Севкабел Порт

Од 2019. програмер интернет новина „Папир“, Никита Грањко, прикупља фотографије фирми из десетина градова бившег СССР-а, тражи табле користећи старе фотографије и Гугл мапе и говори о њима на телеграм-каналу „Радиоатеље“. Никита и још двоје људи ће 2022. године кренути у експедицију по Комију да траже барелефе, мозаике, знакове и друге елементе монументалне уметности из совјетског периода. Они ће посетити 12 градова и као резултат тога одржаће изложбе и направити фото албум”.²⁸

Наша запажања о друштвеној и културној активности представника хуманитарне и техничке интелигенције потврђују и аутори колективне студије о очувању националних језика

28 https://vk.com/wall-23303030_569703?hash=826a60c4bfb56c30b1Текст : електронный.

у републикама Карелији (РФ) и Белорусији. Активисти у овим републикама раде на превођењу интерфејса друштвених мрежа на националне језике како би ојачали позиције карелијског и белоруског језика и очували етнички идентитет. Према анкети активиста, „... испоставило се да су Карелци научили језик у одраслој доби (на универзитету), а њихов главни посао је везан за карелијски језик и филологију... Белоруски информатори су одговорили да знају језика од детињства, а нису повезани по занимању са језиком (наставник фармацеутске хемије на Медицинском факултету, фармацеут, постдипломац фундаменталне медицине, софтверски инжењер, тестер софтвера).²⁹

Понекад су активисти људи креативних занимања, али не и представници етничких група чију културу оживљавају и промовишу. Тако су током пандемије режисери Иља Желтјаков и Настја Полухина купили колибу 300 километара од Санкт Петербурга и покренули туре по вепским селима „Шума и ветар“. Први пут су га посетили пре десетак година када су снимали филм и од тада су се заљубили у ова живописна места, заинтересујући се за историју Вепсана, староседелаца Лењинградске области, којих је остало само око шест хиљада. Режисери су сами реновирали колибу и опремили је намештајем који су куповали од мештана или налазили у напуштеним кућама. Желе да популаришу вепску културу и оживе село, дајући људима посао, али без кршења локалног начина живота.³⁰

Дакле, на политику сећања може утицати не само да држава, она је обликована и културним захтевима друштва. Њен најактивнији део – креативна и техничка интелигенција, предузетници – настоје да преиспитају и очувају материјално и нематеријално наслеђе прошлости, уграде га у нову реалност и за то користе дигитални медијски простор. Смештање оваквих „открића сећања на прошлост“ смешта их унутар традиције, преиспитује их и конструише.

С руског превела Татјана Вучинић-Маљевић

29 Языковой выбор и идентичность карельской и белорусской молодежи (по данным опросов этнических лидеров)/Ю.В. Литвин, М.В. Кундозерова, С.В. Липницкая, Е.Н. Изергина, Я.С. Шевченко// Научный диалог.- 2020.-№10.-Текст : непосредственный.

30 <https://paperpaper.ru/zhivaya-kultura-v-pechah-izbah-i-reme/>Текст : электронный.

Мищенко Т.А.

Новозыбков, Россия

**«ПОЛИТИКА ПАМЯТИ» И
ОБЩЕСТВЕННЫЕ ИНИЦИАТИВЫ
ПО СОХРАНЕНИЮ КУЛЬТУРНОГО
НАСЛЕДИЯ**

Аннотация

Наряду с пониманием политики памяти как направляемой инструментами государства и политического влияния деятельности по конструированию образов прошлого, автор обращает внимание на культурные инициативы, исходящие от активной части современного российского общества. В последние годы их формат стал во многом цифровым, что обусловлено пандемией и нарушением прямых социальных контактов. Это виртуальные выставки, акции в социальных сетях, создание интерфейсов на родном языке, запись и размещение видео контента.

Ключевые слова: политика памяти, общество, активисты, культурное наследие, цифровое пространство.

ЛИТЕРАТУРА

<https://paperpaper.ru/zhivaya-kultura-v-pechah-izbah-i-reme/>Текст : электронный.

https://vk.com/wall-200472659_3209?hash=51e37a991933e83b17Текст : электронный.

https://vk.com/wall-23303030_569703?hash=826a60c4bfb56c30b1Текст : электронный.

https://vk.com/wall-25792_185725?hash=316a5ac50e958ae4a5T
екст : електронный.

<https://www.afisha.ru/exhibition/63868/?reviewId=353957>Текст :
электронный.

Olick J. Between chaos and diversity: Is social memory studies a field? // International journal of politics, culture and society. – N.Y., 2009. Vol. 22, N 2. Текст : непосредственный.

Ачкасов В. А. Роль политических и интеллектуальных элит посткоммунистических государств в производстве «политики памяти» // Символическая политика: сб. науч. тр. М.: ИНИОН РАН, 2012. Вып. 1. Конструирование представлений о прошлом как властный ресурс / отв. ред. О. Ю. Малинова. Текст : непосредственный.

Бондаренко Л.А. Травмирующее воздействие войны и адаптации детей Сталинграда/ XII Конгресс антропологов и этнологов России: сб. материалов. Ижевск, 3–6 июля 2017 г. / Отв. ред.: А.Е. Загребин, М.Ю. Мартынова. – Москва; Ижевск: ИЭА РАН, УИИЯЛ УрО РАН, 2017. –Текст : непосредственный.

Бордюгов Г.А. «Войны памяти» на постсоветском пространстве / Предисловие Алана Касаева. – М.: АИРО-XXI, 2011. – 256 с.Текст : непосредственный.

Куклы ГДР, СССР, игрушки. Продажи. URL: [http:// vk.com/public53415377](http://vk.com/public53415377)Текст : электронный.

КУКЛЫ СССР любимые куклы детства 20 века. История, уже история... URL: <http://babiki.ru/blog/collection/35532.html>Текст : электронный.

Миллер А. и др. Историческая политика в России: новый поворот? / Миллер А. И. // Историческая политика в XXI веке. - М., - 2012. - Текст : непосредственный.

Миллер А. Малинова О. Ефременко Д. Политика памяти и историческая наука / Миллер А. Малинова О. Ефременко Д. // Российская история. - № 5. - 2018. - Текст : непосредственный.

Мищенко Т.А. Вгрушки из ГДР в ассортименте советских товаров 1970-х годов (по воспоминаниям коллекционеров и блогеров)// Лабиринт №6,2014 с.35-42. Текст : непосредственный.

Олик Дж. Фигурации памяти: процессо-реляционная методология, иллюстрируемая на примере Германии / пер. с англ. Д. Хлевнюк // Социологическое обозрение. 2012. Т. 11. № 1. Текст : непосредственный.

Поцелуев С. П. Символическая политика: констелляция понятий для подхода к проблеме / Поцелуев С. П. // Политические исследования. - 1999. - №.5. - С.62-75. - Текст : непосредственный.

Рикёр П. Память, история, забвение / пер. с фр. М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. 728 с. Текст : непосредственный.

Российская Федерация. Государственная программа «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2016-2020 годы» // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_192149/8934f282d7a8444f6d660f819f372f9c3a11e247/- Текст : электронный.

Российская Федерация. Закон Брянской области «О порядке проведения поисковой работы по увековечению памяти погибших при защите Отечества на территории Брянской области»// <https://base.garant.ru/24305522/>- Текст : электронный.

Российская Федерация. Закон Брянской области «Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры) в Брянской области»// <https://base.garant.ru/24490690/>.- Текст : электронный.

Российская Федерация. Распоряжение Правительства РФ от 29.11.2014 N 2403-р «Об утверждении Основ государственной молодежной политики Российской Федерации на период до 2025 года»// http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_171835/5416a7ecf3afe3ff052deb74264bbf282e889ef/- Текст : электронный.

Российская Федерация. Указ Президента РФ №549 от 15.05.2009 г. «Комиссии по противодействию фальсификациям истории при Президенте РФ»// ИБ: Консультант+. - Текст : электронный.

Российская Федерация. Федеральный закон N 32-ФЗ «О днях воинской славы (победных днях) России»// <https://legalacts.ru/doc/federalnyi-zakon-ot-13031995-n-32-fz-o/>- Текст : электронный.

Российская Федерация. Федеральный закон г. № 80-ФЗ «Об увековечении Победы советского народа в Великой

Отечественной Войне 1941-1945 годов»// <https://base.garant.ru/1518946/>- Текст : электронный.

Савельева И. М., Полетаев А. В. Античность: формирование значений // Савельева И. М., Полетаев А. В. Знание о прошлом: теория и история: в 2-х т. СПб.: Наука, 2003. Т. 1. Конструирование прошлого. С. 16-34. Текст : непосредственный.

Советские игрушки времён СССР. URL: <http://22-91.ru/tags/Игрушки?page2=2> Текст : электронный.

Траба Р. Польские споры об истории XXI в. // Pro et Contra. 2009. 46 (3–4). Май – август. Текст : непосредственный.

Указ Президента Российской Федерации № 727 «О мерах государственной поддержки общественных объединений, ведущих работу по военно-патриотическому воспитанию молодежи»// <https://base.garant.ru/106683/>Текст : электронный.

Языковой выбор и идентичность карельской и белорусской молодежи (по данным опросов этнических лидеров)/Ю.В. Литвин, М.В. Кундозерова, С.В. Липницкая, Е.Н. Изергина, Я.С. Шевченко// Научный диалог.- 2020-№10.-Текст : непосредственный.